

Szorosan összefügg a várbörtön működésével a szegedi büntetés-végrehajtás második korszaka, amely 1869-től 1879-ig a gróf Ráday Gedeon nevével jelzett, a betyárbűnözést felszámoló és megtorló intézmény életét villantja fel.

Az évforduló jegyében 1885. január 10-től datálható, a szegedi büntetés-végrehajtás ma is zajló harmadik szakasza, amelyik a "Csillagbörtön" és intézmény rendszerének története. (a Mars téri funkcionális épületegyüttes, a törvényszéki fogház, a Csillag, az 1906-ig működő Törvényszéki Palota, az Államfogház, a dorozsmai úti Átmeneti Intézet, a jelenleg ezen intézet építészeti kereteiben működő Előzetes Börtön valamint a munkáltatást, foglalkoztatást szolgáló gazdálkodó egységek története.)

Mire vállalkozhat egy kis börtöntörténeti kiállítás? Arra nem, hogy a totális rendszer részletes bemutatását megkísérelje, de arra sem, hogy résztémákat, para-kutatási módszerekkel feldolgozzon. Arra tesz próbálkozást, hogy a kiállított tárgyak, eszközök, termékek segítségével, a kronológiai rendszeren belül bemutassa a szegedi büntetés-végrehajtás kezdetektől fogva komplex, rendkívül összetett tevékenységének a történetét.

Egyértelműen látszik, hogy az adott korszakok jogszabályi előírásain belül mindenkor jelen volt a javítás,

a nevelés, a korrekció a reszocializáció, a társadalmi újra beillesztés gondolata, célja. Megteremtődtek, a mindenkori intézet vezetők nagy erőfeszítéssel megteremtették azokat a feltételeket, amelyek elősegítették, hogy a megfelelő eszközök és módszerek felhasználásával a megfogalmazott céloknak megfelelően folyamatos, szakszerű munkát lehessen végezni a szegedi büntetés-végrehajtás területén. Ez a tevékenység mindenkor és jelenleg is nagy erőfeszítéssel történik: gondoljunk a hosszú tartamú, az élet végéig is tartó szabadságvesztésből következő komoly gondokra.

Az évforduló alkalmából rendezett kiállításon, – amelynek létrejöttéért köszönet illeti a múzeum vezetőjét és munkatársait – meg szeretnénk erősíteni az érdeklődők, múzeumlátogatók számára: a büntetés-végrehajtás jelenleg is követi a 120 évvel ezelőtt, Törökfalvi Török Kálmán által megfogalmazottakat: „A tudás, a tájékozottság, az emberismeret fegyvereivel, puritán jellem tisztaságával lehet a magyar börtönügy sorompójánál küzdeni, amelyet későbbi korok és a jövőendő idők fognak értékelni.”

A kiállítás megtekinthető Szegeden, a Roosevelttér 1-3 sz. alatt.

Csapó József

Egység a sokszínűségben

HANS HATTENHAUER:
EUROPÄISCHE RECHTSGESCHICHTE

Vierte Auflage (Ius Communitatis)
C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2004, 954. p.
ISBN 3-8114-8404-4

A kiel Christian – Albrechts – Univerzität professzor emeritusa, a német és az európai jogtörténet tudós kutatója és oktatásának évtizedeken keresztül legendás alakja immáron negyedik kiadásban ajándékozott meg bennünket az „Európai jogtörténet”-ével. Ismételt kiadásához napjainkban aligha kell újabb és újabb érveket gyűjteni. Ha másra nem is gondolunk, csupán az Unió tagállamokra gyakorolt hatására, arra a domináns szerepre, melyet a tagállamok jogfejlődésében játszik. A bővítés óta egyre határozottabban körvonalazódik az a meghatározó nyomás, mely „Európa” irányából érkezik a törvényhozásokhoz és a kormányokhoz. Egyre erősebben követeli a gyakorlat, hogy az uniós és a nemzeti jogalkotások viszonyát és arányát valamennyi jogterületen tisztázzák a résztvevők. Aki tehát – miként a kötet bevezetőjében Stefan Grundmann professzor, a kiadó Ius Communitatis sorozatának szerkesztője megjegyezte – aki ma az európai jogot adja elő, az korunk Európájának legfőbb problémáiról polemizál. Akkor, amikor e megállapítását lejegyezte, még nem született meg az európai alkotmány, még nyitott kérdésekről vitakoztak a képviselők

és a bizottságok. Akkor még e könyv nem csak ismeretanyag, de érv is volt Európa mellett. Az államok Uniója mellett.

Hattenhauer tisztában volt a vállalt munka nehézségével. A nagy ívű európai áttekintéshez minden jelentős eredmény mellett mindmáig nélkülözzük az alapvető és elégséges előmunkálatokat, hiányoznak az európai léptékű forráskiadványok. „Így a tervezett kép csupán az egyesekből összeállított mozaik lehet.” Mégis vállalkozott rá. A nehézségek ellenére remélte ugyanis, hogy közel ezer oldalas munkájával sikerülhet az európai jognak és történetének szellemét az olvasóval megismertetni. Mert jogtörténészként nem is lehet más hitvallása: Európa nem érthető (jog)történetének ismerete nélkül, és jövője is csak a múlt tapasztalataira támaszkodva építhető föl biztonságosan.

A munka időbeli terjedelme némiképpen túlmutat számos európai jogtörténeti munkán, amelyek a keresztény római birodalom kialakulásától, a római birodalom hanyatlásától datálják Európa, az európai állam születését. Hattenhauer mélyen visszanyúl a történelmi előzményekhez és a mediterráneum hullámozó világában, az Európé legenda megszületésének környezetében, a görög poliszokban kezdi meg vizsgálódását. Kétségtelenül igaza van abban, hogy ugyan nem túl tudatos szóhasználattal, de a görögök kezdték alkalmazni az égei tengertől nyugatra eső földek jelölésére az „Európát.” Természetesen, hol direkt formában, hol római közvetítéssel a hellén hagyaték is beépült Európa kultúrájába. Könyvét két meghatározó dátummal zárta: 1989. november 9-ével, a berlini fal leomlásának napjával, mely a német megosztottságon kívül Európa

kényszerű kettészakítottságának végét is jelképezi. A vasfüggöny végleges felhúzása, a kommunista diktatúrák, a szovjet típusú szocializmus konstrukciójának csődje, és ismét az európai eszme diadalát szimbolizáló esemény volt ez. S rögtön utána, történelmi léptékekkel alig értelmezhető tizenkét év múlva, a rövid eufória után, 2001. szeptember 11-én a new yorki World Trade Center elleni támadás egy olyan új világhatalmi konstelláció kialakulását jelezte, melyben Európának meg kell találnia a helyét.

A munka stílusa nehezen határozható meg. Hattenhauer hihetetlenül széles műveltsége partjai között csapong: hol a száraz tényközlés segítségével érzékelteti a jog racionális és ugyanakkor szimbolikus világát, hol szépirodalmi ismereteit csillogtatva szórakoztatja olvasóját (soha nem fölöslegesen és oda nem illő) példázatokkal. Megint máshol szellemtörténeti mélységekbe száll alá. Számos forrással tarkított, jogesetekkel alátámasztott, legendákkal cizellált közelképeket változtat ívelt, korszakokat átfogó totálplánokkal. Ahogyan Hattenhauer választott mottójában Anselm Feuerbach is írta: „Ha valaki sok mindent akar felölelni, nem szabad szégyellnie magát a kisebb tévedések miatt; aki mindent egészében gondol át, nem tud valamennyi jelenségnek a mélyére hatolni, több dolgot csak át kell tekinteni, s néhány kérdést homályban hagyni, megint másokat csak hitre és becsületre elfogadni”.

E sorok írójának alkalma volt DAAD ösztöndíjaként Hattenhauer professzor dolgozószobájában ülni meg tapasztalni alkotó hevét és módszerét, a mű elkészültének folyamatát. A háttérben mindig ott állott a folyamatosan üzemelő számítógép, amihez csak oda kellett fordulni, és már be is lehetett írni az új gondolatot, ötletet, eszmeifuttatást, információt a szövegbe. Nem tudom, hogy mi, a faldőlést követő évben „keletről jöttek” (az ész Järvelaid, a szlovák Klimko és a magyar Mezey) befolyásoltuk-e a munkát. Mindenesetre próbálkoztunk velünk: vitatkozva, álláspontunkra kíváncsian provokált bennünket azokkal a kérdésekkel, melyeket elegánsan eltemetni próbáltunk, de amelyek megbeszélését végül is kikényszerítette belőlünk. Így hosszan beszélgettünk Európa keleti peremének történelmi konfliktusairól, nehéz históriájáról, a határterületiség tragédiájáról a nagyhatalmak szomszédságában.

A negyedik kiadás a kisebb kiegészítésektől eltekintve egy jelentősebb résszel bővült: azzal a fejezettel, mely Európa és a török világ találkozását írja le az oszmán birodalom klasszikus időszakában, az európai abszolutizmus korában. A terjedelmi megoszlása a korszakok között aránytalan: a szerző kedvétől és persze a bizonyításhoz szerinte szükséges súlyoktól függ. Érthető, hogy a későközépkor históriája erősen a német-római birodalomra koncentrál. Európa – definícióinak igazolására beemelte az oszmán birodalmat, ugyanakkor a kelet-közép európai (vagy ahogyan tollunk nyugatabbra mondani szokták: kelet-európai, közép-kelet európai) joghistória periférikus szerepet kap.

Mégsem érzi az olvasó a végső kép, „a mozaik” megpillantásakor, hogy nem meggyőző, nem egységes tablót rajzoltak föl elé. Úgy hiszem, a könyv ajánlható minden németül tudónak. Elkészült „Az” európai jogtörténet. A szerző ugyan eleve kizárt két kritikai szempontot. Semmiképpen sem akart mindenre kiterjedő kézikönyvet írni, és még kevésbé kívánt rivalizálni bibliográfiai anyagában Coing nagy Handbuch-jával. Nem törekedett, mert nem is törekedhetett teljességre. Mégis úgy érzi az olvasó, letéve a hatalmas kötetet, hogy kimerítő képet alkotott az európai jogról.

A kiadó Ius Communitatis sorozata telitalálat: 12 kötetben legfontosabb szakterületenként tervezi bemutatni a maga teljességében az érvényes, folyamatában alakuló európai jogot, annak kapcsolatát, beillesztését a nemzeti jogokba, vázolni a jogalkotás és törvénykezési folyamatok precíz hátterét. Ennek a tudományos építménynek egyik eleme Hattenhauer professzor kiváló munkája, aki azt az Európát mutatja be, mely történelmi korszakokon átívelve és nemzetek fölé emelkedve, nehézségeket és történelmi kihívásokat legyőzve megint az ismételt megújulás folyamatát választotta. A szerző azt gyűjtötte egybe Európa joghistóriájából, ami a közös, ami egybefűző, ami a széthullástól, az anarchiától óvta meg a kontinens országait még a diktatúrák évszázadában is; ami egységes és határozott (meghatározó) helyet jelölt ki a vén kontinens számára a világ történetében.

A szerző kötelességének érezte, hogy az európai jogtörténet tablóját ne csak gyűjteményes munkákból, eleve készen kínált eszenciákból, Európa-történetekből és lexikonokból fesse meg, hanem a nemzeti jogtörténetek eredményeit is felhasználva alakítsa a jelenleg rendelkezésre álló képet teljessé. Így közvetlen forrásokból táplálkozhatott a természetes német (Conrad, Döhring, Ebel, Eisenhardt, Frotscher-Pieroth, Gmür, Huber, Jeserich, Kern, Koreschell, Laufs, Menger, Mitteis-Liebrich, Schmidt, Stintzing-Landsberg, Willoweit) mellett az angol (Baker, Hatschek, Joliffe, Keir, Manchester), a dán (Tamm), a francia (Carbasse, Godding, Mestre, Warnkönig), a holland (de Goeden), az olasz (Besta, Leich, Mayer), az osztrák (Baltl-Kocher, Brauneder, Floßmann, Hoke), a skót (Walker), a spanyol (de Morales, Fernandez, Gallo, Ferreiros, Rauchhaupt) és a svájci (Carlen) jogtörténetekre vonatkozóan. Szomorú privát megjegyzésként ide kívánczik, hogy egész kelet-közép Európáról csupán szlovák (Maly-Sivák) és orosz (Schulz) jogtörténeti munka állott a professzor rendelkezésére. Amiről persze nem Hans Hattenhauer tehet, hanem (kihegyezve hazánkra, hiszen magunkra vonatkoztatva kell elsősorban a figyelmeztető jelet érzékelnünk) a magyar nemzeti jogtörténetírás és a könyvkiadás, mely mindeközéig nem oldotta meg a világnyelven elérhető magyar nemzeti jogtörténet publikálását: holott tradicionális német irányultsága, hagyományos partnerkapcsolatai, és elsősorban németnyelvű kiadványai megalapozták ezt a kötetet. A Somló Bódog fordította, huszadik század eleji Timon Ákos féle Magyar

alkotmány- és jogtörténeten kívül nincsen német nyelven átfogó magyar joghistória. Vagy ami esetleg (összjegyzésként vagy részeredményként) megjelent, úgy tűnik, nem olyan helyen bukkan fel, nem oda jutott el, ahol a kutatás elérheti őt. Hans Hattenhauer professzor legalábbis hiába kereste azokat.

Európa egyik sokat emlegetett jelszava: egységet a sokszínűségben. Hattenhauer könyve arról szól, hogy a joghistória tanúsága szerint ez csak akkor lehet majd tökéletes, ha mellé igazítjuk a történelmi tapasztalatot: Európa igaz értéke a sokszínűség az egységben.

Mezey Barna

Cicero: Négy védőbeszéd

Fordította, jegyzetekkel ellátta
és a bevezetést írta: Nótári Tamás

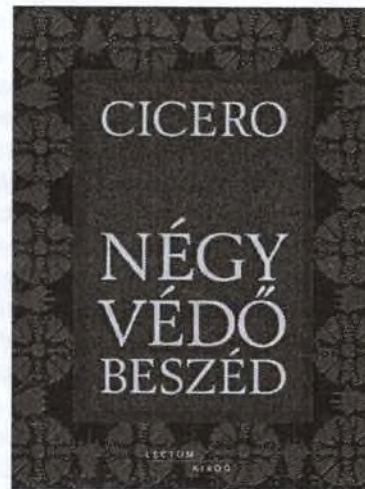
Szeged, Lectum kiadó, 2004. 225. p.

2004-ben jelent meg a szegedi Lectum kiadó gondozásában Marcus Tullius Cicero négy védőbeszédének magyar fordítása. A könyvismertetés tárgyát képező kötet a Kr. e. I. században élt szónok – vélhetőleg az antikvitás legnagyobb hatású rhétora – alábbi négy védőbeszédét tartalmazza: (I) Lucius Murena védelmében, (II.) Marcus Caelius Rufus védelmében, (III) Quintus Ligarius védelmében, (IV) Deiotarus király védelmében.

A beszédek a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtudományi Karának egyetemi adjunktusa, a klasszika-filológiában is magasan képzett romanista, NÓTÁRI TAMÁS fordította, illetőleg a kötetet bevezető tanulmánnyal is ellátta. A könyv elején HAMZA GÁBOR akadémikus előszava olvasható. Előljáróban felhívnom a figyelmet a mű hiánypótló jellegére, hiszen ezen beszédek magyar nyelven az elmúlt egy évszázadban kiadásra nem kerültek. Mostani megjelenésüket ugyanakkor a cicerói szövegek mai aktualitása is indokolja. Jelen könyvismertetés csak kísérletet tehet arra, hogy ezen aktualitást érzékeltesse, annak megtapasztalásához az szükséges, hogy a nyájas olvasó maga olvassa el a szövegeket.

A fordítás olyan beszédek tartalmaz, melyek között szigorú értelemben vett tartalmi összefüggés nincsen. A közös nevező – a kötet címéből következően – ugyanakkor mégis az, hogy mindegyik egy-egy büntetőperben hangzott el azzal a céllal, hogy a vádlott felmentésre kerüljön. Fontos figyelemmel lenni arra, hogy a beszédek nem mentesek a Cicero korában aktuálisnak számító politikai kérdésekre való utalásoktól. NÓTÁRI TAMÁS bevezető tanulmánya, illetve a szövegekhez csatolt jegyzetapparátusa ebből a szempontból az antikvitás történetében és politikatörténetében olyannyira nem jártas olvasó számára is hasznosnak bizonyulhat.

A Lucius Murena védelméről szóló *oratio* tipikusan politikai jellegű beszéd. A Kr. e. 63. évben *consulnak* választott Lucius Licinius Murena ellen politikai vetélytársa érdekét képviselő, M. Porcius Cato emelt vádat *ambitus*, azaz választási csalás gyanúja miatt. A megvádolt

védelmét Cicero látta el, mely ténynek külön érdekessége, hogy ő maga is közreműködött a választási vesztegetésről szóló törvény létrehozásában. Így mint a jogalkotásban egykor részt vevő személynek kellett az ugyanazon törvény alkalmazásában – védőként – részt vennie.

A Marcus Caelius Rufus védelmében szóló beszéd célja a megvádolt – a vádemelés időpontjában, Kr. e. 56 áprilisában huszonöt éves – M. Caeliusnak a vélhetőleg a *lex Plotia (Plautia) de VI* alapján emelt vád alóli felmentése. Ezen törvény – Cicero szerint – a lázadást szító és elvetemült polgárok ellen született. A vád kezdeményezője Clodius, Cicero esküdt ellensége volt. Clodius támogatója pedig nővére, Clodia volt, aki vélhetőleg azonosítható a költő Catullus műzsájával, Lesbiájával. A Veronához közel fekvő lacus Beneacus Sirmio nevű félszigetén született. Az úgynevezett „új költők” közé tartozó C. Valerius Catullus legjelentősebbnek tekinthető verseit Clodiához írta, aki Kr. e. 62 és 61 között Q. Metellus Celer, Gallia Cisalpina proconsulának felesége volt. Említést érdemel, hogy Catullus Clodiát a görög Sapphóhoz, Lesbosz rajongójához hasonlította, ezért nevezte verseiben Clodiát Lesbiának.¹ Azontúl, hogy a megvádolt Marcus Caelius Rufus Cicero egykori tanítványa volt, Cicerónak az ügyben való érintettségét a *gens Clodia*-hoz való, kifejezetten rossz viszonya is jelzi.

A *pro Ligario* Ligariusnak, *Africa* provincia egykori *legatusának* Caesar mint bíró előtt lefolytatott, teljesen hagyományos értelemben büntetőpernek nem nevezhető perében elhangzott védőbeszéd, amelyben a védelmet Cicero, valamint Pansa, Caesar egyik legközelebbi embere látta el. Abban, hogy Ligarius felmentésre került – Plutarkhos beszámolója szerint – a cicerói ékes-szólás hatalmának igen nagy jelentősége volt. Ugyanakkor az is kérdéses, hogy az egész per nem csupán egy politikai eszköz volt-e arra, hogy annak végén Caesar felmenthesse a vádlottat, *clementiáját*, vagyis kegyességét bizonyítandó. Erre lehet bizonyíték az is, hogy a perben a másik védő Caesar bizalmasa volt, aki vélhe-